

Klasicismus v diskusi na stránkách *Listů filologických*

Jana Vrajová

KLÍČOVÁ SLOVA:

Klasicismus, *Listy filologické*, diskurzivita, Arne Novák, antická kultura.

KEY WORDS:

Classicism, *Listy filologické*, literary movements, Arne Novák, ancient culture.

ABSTRACT:

Classicism as discussed in the *Listy filologické* journal

The article analyzes the discussion about Czech literary classicism in the journal *Listy filologické*. It is based on the currently ongoing research of discursivity of 19th century Czech and Slovak literature. The research showed that due to its interdisciplinary nature the *Listy filologické* journal became in the late nineteenth and early twentieth century an important platform for discussing issues and terminology specification of classicality and classicism in the Czech culture. With the remarkable scholar Arne Novak, the question of the nature of the Czech classicism came to the fore in the first half of the 20th century, which, unlike previous studies on this topic, was not primarily descriptive but analytical. Therefore it attracted attention of the classical philologist Jaroslav Ludvíkovský, who gave more precision to Novák's definition of classicism in the Czech literature. Due to the violent ideological limitation of the intellectual influence of Czech classical philology in the second half of the 20th century, however, it was apparently not possible to prevent the gradual reduction of understanding of literary classicism.

S obnoveným zájmem o problematiku diskurzivity a potřebou revidovat dřívější literárněhistorické závěry i metodologické postupy postihující problematiku literárních směrů se dostává pozornosti též mezioborovým diskusím, které byly v souvislosti s úsilím o postižení charakteru jednotlivých směrů vedeny

v minulosti. V tomto kontextu také podnikneme analýzu odborných prací vztahujících se k definici klasicismu v české literatuře a publikovaných v *Listech filologických* od doby jejich vzniku do poloviny dvacátého století. Cílem je poukázat na argumentační napětí české a klasické filologie, které přispělo k terminologickému různohlasí klasicismu v české literární historii¹.

Klasická filologie našla své místo v české vědě v druhé polovině 19. století – v roce 1861 ji začal česky přednášet Jan Kvičala. V roce 1862 založil českou edici Bibliotéka řeckých a římských klasiků, v níž vydával četné překlady klasických textů. Za zásadní zlom v etablování klasické filologie v českém intelektuálním prostoru je možno považovat vznik Jednoty českých filologů (1868) a založení časopisu² *Listy filologické* (1873)³, kde „filologie klasická a slovanská obzvláště v něm (v časopise LF, pozn. J.V.) se pěstovati má, ona pro svou důležitost kulturní, tato pak za tou příčinou, že náš jazyk český jest jazykem slovanským“⁴. Již úvodník prvního čísla *Listů filologických* (tehdy ještě *Listů filologických a pedagogických*) z roku 1874 z pera Jana Gebauera byl proklamativním přihlášením se k určitému typu vnímání klasičnosti, a to v duchu Jungmannovy tradice. Není to zřetelné pouze z názvu úvodníku *Památce Jungmannově!* a z vysloveného přání „aby památka Jungmannova také nějakým platným činem ctěna a slavena byla“⁵; návaznost na Jungmanna a na národní koncept je v textu přímo explikována v souvislosti s popisem rozvoje klasické filologie: „Evropa institucemi středověkými stýraná omládlá studii jazyků a literatur klasických a později opět studii jazyků a literatur národních; umírající národnost českou k novému životu křísila před jinými filologie...“⁶ Studium klasických a posléze národních jazyků a literatur se tady chápe jako pozitivní moderní tendence, jako protiklad „středověku“. Explicitně i implicitně v textu Gebauer odkazuje k jungmannovskému pojetí klasičnosti: „omládnutí“ Evropy značí cestu vpřed, otevírá budoucnost.

- 1) Problematikou klasicismu v evropském kontextu se zabýval Karel Krejčí ve studii *Klasicismus a sentimentalismus v literaturách východních a západních Slovanů*; Krejčí rovněž přispěl k popisu charakteru českých klasicistních tendencí studii *Klasicistické tendence v literatuře českého obrození* (otištěna v recenzním souboru Krejčího studií *Literatury a žánry v evropské dimenzi* z roku 2014) a *Od Horáce k Čelakovskému – klasický ideál lidského štěstí v poezii českého obrození*. Tyto dvě studie byly publikovány pod názvem *Idyla českého obrození v monografii Česká literatura a kulturní proudy evropské* z roku 1975).
- 2) K tomu viz např. publikaci *Z dějin vědy o antickém starověku I. Antická civilizace v obraze vědeckého a uměleckého zpracování*. Ed. Igor Lisový. Praha: Arista 2004; nebo také Svatoš, M.: *Česká klasická filologie na pražské univerzitě 1848–1917*, Praha: Karolinum 1995.
- 3) V době založení nesly název *Listy filologické a pedagogické*, ke zkrácení názvu na *Listy filologické* došlo v roce 1887.
- 4) J. G. [Gebauer, Jan]: *Památce Jungmannově!* *Listy filologické* 1, 1874, č. 1, s. 1.
- 5) *Ibidem*
- 6) J. G. [Gebauer, Jan]: *Památce Jungmannově!* *Listy filologické* 1, 1874, č. 1, s. 1–2.

Jungmann se ve studii O klasičnosti literatury a důležitosti její (JUNGMANN 1948: 103) hlásil k Aulu Gelliiovi⁷, který slovním spojením *scriptores classici* vytvořil připojením slova *classicus*, dříve označujícího společenskou elitu, ke slovu *scriptor*, tedy spisovatel, nový literární termín, a de facto tak začal nově utvářet kánon klasických autorů⁸. Jungmann v návaznosti na jeho myšlení považoval za klasické „spisovatele, kterýchžto hlas v literatuře tak rozsuzuje a rozhoduje jako v Římě mohovitější měšťané ve věcech obecních rozsuzovali a rozhodovali“, a za pravého génia označoval toho, kdo „předbíhá věk svůj a jímaje své souvěké mocí neobyčejnou, dává budoucímu věku zákony“. Pro Jungmanna ovšem nebyla vzhledem k národní literatuře stěžejní existence těchto géniů, neboť „doba klasická literatury a jazyka nepovstává jedním nebo druhým spisovatelem vynikajícím, ani vzděláváním prospěšným jednoho neb druhého pole slovesnosti, u p. básnictví, anobř znamenitým množstvím spoluvěkým, výtečných, původních hlav, a zdařilým vzděláváním všech, anebo skoro všech hlavních forem spisovatelských – básnictví, prostomluvy a řečnictví. Taková doba klasická teprve posvěcuje národní literaturu...“ V přeneseném významu můžeme konstatovat, že v Jungmannově duchu vlastně zakladatelé *Listů filologických* zahájili „dobu klasickou“ na poli vědy a filologického výzkumu.

Vzhledem k faktu, že v prvních ročnících bylo zaměření časopisu směřováno z velké části na pole klasické filologie se zřetelem k možnostem překladu⁹, nebyla až do doby, kdy se začalo v *Listech filologických* objevovat jméno Arne Nováka, problematika klasicismu jakožto směru diskutována. Můžeme však z řady zde publikovaných textů vysledovat diskusi o klasičnosti literatury (ve významu vzornosti textů¹⁰) v souvislosti s úsilím o co nejpřesnější tvar překladů antických autorů. Hned v prvním ročníku (1874) *Listů filologických* publikoval Jindřich Niederle, jenž byl též členem redakce nově vzniklého periodika, ukázkou

7) Aulus Gellius (asi 130–70 po K.) – většina tradovaných informací o jeho životě a díle se opírá o jeho jediné dochované dílo: *Noctes Atticae* (*Atické noci*). Patřil mezi urozené římské občany, několik let strávil v Řecku studiem, setkával se s intelektuální špičkou své doby. *Atické noci* vznikly s cílem shromáždit pro sebe sama i pro svého syna zajímavý a poučný materiál z četby. Jak je známo z předmluvy knihy, autorovi měl výběr textů posloužit k osvěžení paměti, jeho synovi pak k orientaci v nejrůznějších otázkách. Gellius zvolil pro své naukové dílo žánr miscelaneí – v antice známý a oblíbený.

8) Podrobněji ke konstituování termínu literární kánon viz MARKIEWICZ 2007.

9) Jeden z důvodů, proč tomu tak bylo, je možno hledat v pozitivismu – dominující metodě soudobého odborného diskurzu; pro něj byly zásadní otázky exaktního charakteru, kulturněhistorickým konceptům nevěnoval příliš pozornosti.

10) Henryk Markiewicz připomněl diskuse o významu pojmů „klasik“ a „klasika“ v posledních dvou stoletích. Upozornil na to, že v mnoha z nich je znakem klasického spisovatelství dokonalá a trvalá hodnota. Pasáží o klasice poukázal jednak na problematičnost uplatnění termínu „klasik“ vzhledem k jeho mnohoznačnosti v praxi, dále pak na potřebu hledat termín, který by se objevoval ve funkci, kterou později převzal literární kánon (MARKIEWICZ 2007: 64).

svého časoměrného překladu Homéra doplněnou o překladatelskou úvahu Homérovy Odysseie zpěv VI. v překladě metrickém s úvahou o způsobě překládání Homéra (NIEDERLE 1874: 18nn). Nepřekvapuje příliš, že se diskuse o možnostech a způsobech překladů z antické literatury staly častým tématem odborného filologického zájmu: s nástupem májovské generace totiž až na výjimky, tvořené ovšem vesměs staršími autory (V. B. Nebeský, F. Sušil, K. A. Vinařický) přestali přední čeští spisovatelé z antiky překládat a problematika překladu se tedy stala výhradně zájmem klasických filologů; začínal se uplatňovat a prosazovat překlad filologický. Tito odborníci byli většinou žáky českých profesorů, kteří studovali na německých univerzitách, odkud přejali v duchu německé romantické estetiky názor, že překlad je tím zdařilejší, čím je věrnější originálu (VARCL 1978: 394)¹¹. Takové překlady pak ovšem byly plně srozumitelné opět jen filologům. Poté, co byla připuštěna čeština jako vyučovací jazyk na gymnáziích (1861) a co byla uznána jazyková rovnoprávnost (1866), byla zřetelná potřeba existence překladů autorů, kteří byli čteni na gymnáziích. Publikované překlady¹² se následně kvůli doslovnosti stávaly vyhledávanými studijními pomůckami. Právě Niederle patřil k nejlepším filologickým překladatelům a po překladu Sofoklovy *Elektry* (1868) a *Aianta* (1869) soustředil svou pozornost na Homéra. Věren tradici, v níž byl vyučen, zdůraznil hned v počátku studie, že se hlásí k těm, kteří žádají na překladateli, aby „věrně tlumoče myšlenkový obsah jeho podal nám jej ve formě původní, totiž v hexametrech časoměrných“ (NIEDERLE 1874: 18). Přihlásil se tedy k romantické tezi zachovat individualitu překládaného autora, plně se podřídít autorovi originálního textu. Byl si vědom toho, že by mohla nastat situace, že jazyk, do nějž je překládáno, „nápodobení [...] nebyl vůbec způsobitý aneb dosti ohebný“ (NIEDERLE 1874: 19). O češtině si to ovšem nemyslel a odvolával se v citaci na Vinařického báseň *Lyra*: „Avšak jazyk náš bohu díky! tou vlastností vyniká nad jiné, že ‚švarně i dle míry řecké tancuje‘ a že jmenovitě v hexametrech dostihuje ‚mistra Řeka‘ úplně, tvoře je přesně jako on na základě časomíry“ (NIEDERLE 1874: 19).

Na řečnickou otázku, zda je soudobý čtenář schopen rozumět antickému hexametru, když při neznalosti metra jeho přednosti a účinky zaniknou, Niederle odpovídal: „Ano, zaniknou ovšem čtenářům, kteří čtou jedine očima; avšak takoví čtenářové pravidlem nám býti nesmějí; nebo kdyby stačilo básně čísti jen očima,

11) O požadavku archaizace překladatelského jazyka v duchu extrémního romantismu, který vedl až k vytváření umělého historického jazyka, viz tamtéž, s. 392.

12) Nejvíce překladů vyšlo v *Bibliotéce klasiků v řeckých a římských*, kterou založil, jak bylo zmíněno v úvodu, v roce 1862 Jan Kvíčala.

pak marné a zbytečné bylo by i nynější veškero snažení básníků i kritiků o ladnost formy veršové, o správnost rýmu, ba i o lahodu mluvy vůbec! A takž majíce na mysli čtenáře i posluchače vnímající básně ušima, směle můžeme tvrditi, že uchu jen poněkud hudebnímu spanilý ten rytmus, jenž jest životem hexametru, nikdy nezanikne zúplna. [...] A dejmež tomu, že by část aneb i většina čtenářův opravdu čtla jen očima a rytmu vůbec nepostihovala – zdaž těmto forma ona veršová bude na újmu neb závadu? Zajisté nikoliv, ač bude-li jinak překlad nejen obsahem věrný a správný, nýbrž i formou tak průhledný a plynňý, aby v té příčině se rovnal, aneb aspoň co nejvíce se blížil k překladu prozaickému“ (NIEDERLE 1874: 22).

Závěr komentáře dokazuje, že ukázka překladu *Odyssey* měla být jasným vystoupením proti překladatelské tendenci v duchu adaptační a substituční překladatelské teorie, jak ji propagoval a vlastními překlady realizoval Václav Bolemír Nebeský. Niederleho překlad měl pomáhat „rozšiřovati poznání, že námítky činěné proti překládání básní Homérových v hexametrech časoměrných nemají podstaty a platnosti“ (NIEDERLE 1874: 22). Nebeský byl sice pod vlivem soudobých německých romantických překladů, sám však podával překlady psané v duchu současné češtiny, vybíral k překladu díla s aktuální tematikou, usiloval o to, aby se přeložené dílo stalo součástí živé literatury. Autoři publikace *Antika a česká kultura* zdůrazňují realistickou tendenci jeho překladatelského úkolu a zároveň akcentují ideovou vazbu na tvůrčí krédo soudobých českých spisovatelů soustředěných kolem almanachu *Máj* (VARCL 1978: 394). Rovněž podtrhují fakt recepčního dopadu takového překladu: nebyl již pouze prostředkem k obohacování češtiny, je z něj patrná snaha předložit čtenářům též působivý text, čímž překladatelský akt nabýval kromě funkce informativní též funkce estetické. Poukazují na to, že Nebeský podobně jako o něco později v Německu klasický filolog Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff provedl syntézu překladatelské koncepce klasicistické a romantické. „Podobně jako u klasicistů nebylo pro Nebeského kritériem rozhodujícím při výběru formálních prostředků schéma předlohy, ale domácí formální prostředky, domácí stylistický úzus. Přitom však podle Nebeského nerozhodoval zřetel na to, které stylistické prostředky jsou v překladatelově prostředí pro daný literární druh nejužívanější, nýbrž zřetel na to, které prostředky odpovídají historicky chápaným hodnotám stylu předlohy, tj. estetickým hodnotám, o jejichž zachování usilovali romantikové“ (VARCL 1978: 395).

Nová překladatelská generace se začala hlásit o slovo v *Listech filologických* o několik let později. Začal zde především publikovat recenze na překlady antických autorů Josef Král, který se sice původně ostře stavěl proti Nebeského adaptačnímu překladu, v osmdesátých letech 19. století však u něj při posuzo-

vání překládaných textů začala postupně nabývat na síle argumentace vztahující se k požadavkům překládat současnou češtinou a současným básnickým vyjadřováním. Autoři zmíněné monografie *Antika a česká kultura* označují rok 1882 právě vzhledem k změněnému Královu překladatelskému postoji spočívajícímu ve stylistickém obratu k soudobé mateřštině za vstup do nové etapy vývoje českého překladu z antických jazyků (VARCL 1978: 396). V recenzi na překlad *Písni Anakreontických* přeložených Ferdinandem Marjankem, která byla publikována v *Listech filologických* v roce 1881, je již patrný náznak pohybu v jeho myšlení: posun od jednostranné akcentace tvarové a jazykové bezchybnosti překladu směrem k soustředění překladatelovy pozornosti na obsah překládaného díla (KRÁL 1881: 142). Josef Král v průběhu osmdesátých let 19. století postupně stále více a zřetelněji vztahoval úroveň překladů k soudobé živé češtině a zejména soudobému básnickému vyjadřování. Jeho překladatelská aktivita i překlady jeho generace se pojí s vrcholným obdobím českých filologických překladů z antických jazyků; tento rozkvět souvisel s intenzivním rozvojem klasické filologie u nás vůbec. Jak je patrné již z citátu Králové recenze, tato druhá fáze filologických překladů však již nebyla pouze doslovným převodem textu, byl kladen důraz též na myšlenkový obsah předlohy a jeho srozumitelnost. Proměna Králova překladatelského postoje se projevila rovněž v prozodických diskusích: prvotní zásadu zachovávat při překladu původní prozodický princip předlohy pod vlivem svého učitele Josefa Durdíka i vzhledem k překladatelské praxi soudobé básnické generace (např. Vrchlický v překladu Dantovy lyriky z roku 1891 již použil přízvučného hexametru) pozměnil přihlášením se k tezi, že se časoměrná prozodie pro české verše nehodí, protože čeština má přízvuk důrazový (KRÁL 1890) a ve studii *O prozodii české* (1893) se již jednoznačně přiklonil k přízvučné prozodii.

Diskuse o charakteru překladu a o jeho prozodické ukotvení nebyla sice přímo spjata s promyšlením klasicismu ani jako termínu, ani jako literární události, nabízela však možnosti či varianty, jak se myšlenkově vztáhnout k antickému dědictví a přiblížit se mu skrze překlad, což formovalo myšlení o antickém kulturním ideálu. Důraz na tvarovou náročnost a překladatelskou obtížnost převážil v této fázi nad diskusí o existenci klasicismu v české literatuře. Otevřel se tak prostor pozdější tendenci nevztahovat literární pokusy počátku národního obrození, v nichž je zřetelná práce s antickou motivickou, k projevům literárního směru.

Ta je patrná například v myšlení Jaroslava Vlčka, který byl velmi úzce spjat s *Listy filologickými* (byl jejich redaktorem od roku 1899 do r. 1919). Když v roce

1902 vydal první díl *Literatury české 19. století*, charakterizoval „počátky novočeského veršování“, jak zní název jedné z kapitol, slovy: „Přežil dědictví před-revolučních francouzských salónů, rokoková galantní anakreontika a novohoráciovská didaktika spolu se satirickými šprýmy, vtipy a burleskami voltairovské doby osvícenské a s gessnerovským přesládlým idylismem a arkadismem vyznačuje veršové pokusy první novočeské školy básnické. [...] Anakreontická struna, zcela neuměle a nepůvodně ještě, zní z hromadného prvního pokusu dra Václava Tháma, jehož Básně v řeči vázané [...] v podobě oblíbených tehdy almanachů, po staleté neplodnosti domácí snaží se ukázat, že poezie česká ještě nevymřela. Zlomky z básnické praxe předchozích století a překlady německé anakreontiky vyplňují největší část začátečnické sbírky“ (VLČEK 1902: 356–357). Podobně a ještě nekompromisněji se nad obrozenskou literaturou uvažuje o sedmdesát let později z badatelských pozic klasické filologie v kolektivní monografii *Antika a česká kultura*, která v roce 1978 vznikla pod vedením Ladislava Varcla: „Všechny [...] antikizující reminiscence dávají obrozenské literatuře klasický náter, který na první pohled mohl budit dojem, že obrozenské Čechy jsou jakýmsi pokračováním starého Říma. Jsou to však jen vnější ornamenty, diktované zvykem a módou“ (VARCL 1978: 334).

Obrat ve filologickém myšlení směřující od důrazu na tvar k soustředěnému výzkumu problematiky literárních směrů, jejich vymezení a charakteristiky, vnesl do *Listů filologických* Arne Novák článkem *Výměr romantismu u Jungmanna* (1906). Studie vycházela z tvrzení, že „zevrubným literárně historickým zkoumáním posledních let bylo definitivně zjištěno, že naše národní obrození, jak po stránce myšlenkové, tak po stránce literární, jest organickou součástí vše-evropského hnutí romantického“ a že „pro údobí Jungmannovo a jeho vůdčí představitele Jungmanna, Kollára, Čelakovského, Palackého i Šafaříka, jakož i nejvýznamnější jeho básnické výtvoř, podvržené to památky rukopisné, jest souvislost ta nesporná“ (NOVÁK 1906: 44–47). Novák chtěl však prokázat rysy romantismu již u starších autorů – Durycha, Dobrovského či Jana Nejedlého. Konstatoval ovšem neexistenci jasného terminologického aparátu, absenci termínů *romantismus*, *romantika*, *romantický* v českém písemnictví 30. let 19. století jak ve slovnících, tak též v literárně teoretických statích. Jedinou výjimkou byl Josef Jungmann, který vymezil romantické a romantiku jak ve *Slovesnosti* (1820), tak i ve 3. díle *Slovníku* (1836). Zároveň Novák konstatoval, že Jungmann kolísal v sémantickém vymezení pojmu romantický: „[Jungmann – JV] vyciňuje jemným a pěstěným instinktem literárním, co jest romantické, neuměl ve svém intelektu, vychovaném v myšlenkových kategoriích osvícenství, vypra-

covati se k přesnému a definitivnímu pojmu. [...] Ač téměř sám z celé literatury obrozenské věnoval pozornost slovu a pojmu, neuvědomil si ani on jasně, že tu vlastně běží o jeden ze základních principů celého myšlenkového a literárního hnutí“ (NOVÁK 1906: 47). Novák terminologickou nejednoznačností a spíše intuitivním charakterizováním jednotlivých znaků u Jungmanna dokazoval, proč dosavadní literární historie, která se držela především ideovosti obsahu, nebyla vedena potřebou postřehnout rysy romantismu v národním obrození.

Novák v *Listech filologických* potvrdil svůj badatelský zájem o národní obrození i Jungmannovy práce o čtyři roky později (1910) zásadní studií Jungmannův článek o klasičnosti v literatuře. Jako první z literárních historiků v ní poukázal na odvozenost Jungmannovy stati od úvodu práce Karla Heinricha Ludwiga Pölitze *Das Gesamtgebiet der deutschen Sprache nach Prosa, Dichtkunst und Beredsamkeit*.¹³ Rovněž u Jungmanna postřehl sémantické odstínění termínu klasicismus zejména vzhledem k normativnímu charakteru *Počátků českého básnictví, obzvláště prozodie*. Jejich dogmaticčnost, která tendovala k zúžení termínu „klasický“ pouze na vztahující se ke starověkému vzoru coby měřítku, stejně jako polarita navazující ve zjednodušeném bipolárním modelu na teze bratří Schlegelů („buď klasicistní, nebo romantické“), nebyla Jungmannem akceptována. Novák pregnančně vystihl Jungmannovo myšlenkové setrvání v národních souřadnicích, když napsal: „Klasičnost jest Jungmannovi určitou fází literárního vývoje, fází velmi pokročilou, jež však vázána je řadou jistých podmínek kulturních; tuto vývojovou možnost Jungmann připouští u každého národa. Vůbec neuvažuje o pojmu klasičnosti osamoceně, nýbrž souběžně s pojmem národnosti a národního svérázu v literatuře“ (NOVÁK 1910: 113).

Z obou citovaných Novákových článků soustředěných k problematice směřování vztažené primárně na Jungmanna jakožto stěžejního představitele literární generace vyplývá, jak pevně spjaty koexistovaly a prolínaly se klasicistní a romantické tendence v Jungmannově myšlení a jak obtížné bylo stanovit v českém literárním kontextu formovaném národně obrozenským procesem markery jedné či druhé literární události, což značně problematizuje možnost je vnímat jako homogenní.

V jednotlivých studiích na stránkách *Listů filologických* si Novák na dílčích problémech postupně formuloval tezi o existenci českého obrozenského klasicismu, jak ji vtělil do *Stručných dějin literatury české* (vyšly stejně jako studie

13) Podrobněji se porovnáním Jungmannova ideálu národní literatury v kontextu soudobého německého myšlení o národní kultuře zabývala Iva Krejčová v článku *Jungmanns Ideal von Nationalliteratur im Kontext der zeitgenössischen deutschen Vorstellungen einer modernen Nationalkultur*. V tisku.

o Jungmannově klasičnosti roku 1910) a později zejména do úvodní studie k antologii *Literatura českého klasicismu obrozeneckého* (1933), v níž rozpracoval a přeformuloval své názory z konce první dekády dvacátého století. V obou statích spojil český literární klasicismus s jungmannovskou generací, ve studii z třicátých let však zmírnil jednoznačné označení klasicismus (které je názvem podkapitoly ve *Stručných dějinách literatury české*) na klasicismus obrozenecký a rozpracoval jeho de facto reverzní charakteristiku na pozadí romantismu.¹⁴ Navrhl také stěžejní příznaky českého klasicismu: **etickou zásadu humanity, estetický požadavek klasičnosti a praktické heslo národnosti** (NOVÁK 1933: 7). Kritéria, která v jeho myšlení vymezovala prostor klasicismu jako směru, jsou však z dnešních literárněhistorických pozic výzvou k revizi. Zejména proto, že Novák v návaznosti na Jungmanna chápe klasické nikoli jako antikizující, ale jako dokonalé, by patrně bylo možno tyto příznaky textové strategie aplikovat též na nejedno dílo vlasteneckého romantismu či textů biedermeieru.

Vědom si nutnosti vyrovnat se s klasicistní potřebou vztažení se k antice poukázal Novák na fakt spjatosti s německou kulturní tradicí,¹⁵ z níž na české myšlení o klasičnosti a klasicismu mělo vliv vítězství nikoli boileauovského rigidního křídla, ale perraultovských novotářů; tedy „že podle [...] dokonalých vzorů antických mohou moderní národové ve svém duchu a ze své skutečnosti vytvořiti díla antickým rovnocenná“ (NOVÁK 1933: 10). Následně však dodal, že z českých ani slovenských autorů se tyto ambice nerealizovaly žádnému. Za základní pochybení českého básnického klasicismu měl Novák fakt, že autoři soustředili svou pozornost především k formě a vnější stylizaci a určoval je tedy spíše klasický korektiv než klasický ideál. Tuto myšlenku později přijal za svou Vojtěch Jiráta a rozpracoval ji na konci 30. let 20. století.

Novákovy úvahy o podobě klasicismu v české a slovenské literatuře, jež se postupně formovaly na stránkách *Listů filologických*, se na přelomu třicátých a čtyřicátých let staly podnětem k významné mezioborové diskuzi o povaze této literární události. V době vydání Novákovy antologie (1933) vydal v Bratislavě publikaci *Dobrovského klasická humanita* významný klasický filolog Jaroslav

14) *Stručné dějiny literatury české*: „Jako klasicismus německý, vrcholící na rozhraní 18. a 19. století, obsahuje i klasicismus český prvky, které jsou příznačné pro romantismus: kult národa a jazyka, zájem o minulost, smysl pro lid a jeho poezii“ (s. 155n).

Literatura českého klasicismu obrozeneckého: „Vanou-li v těchto dílech alespoň z dálky některé romantické myšlenky, především silná idea národnosti, pozdě se jejich slovesná forma značně za pravým slohem romantickým, a podle typu i povahy řadí se jejich tvůrci ke kulturnímu směru, který v Anglii a ve Francii, v Německu a Itálii zatím náležel již minulosti. S příznačně a osudově českým opožděním ovládá naše písemnictví v tomto decenniu i v období po něm následujícím a rozvíjejícím jeho podněty literární klasicismus“ (s. 5).

15) Detailně tuto ideu rozpracoval v dílčí studii o Jungmannově předloze v Pölitzovi.

Ludvíkovský, jedna ze zakladatelských osobností české i slovenské medievistiky. Prokázal v ní, že Dobrovského pojetí obrození českého národa netkví přímočaře pouze ve vazbě na Herderovy postoje a pojetí humanity, v níž se tradičně hledaly zdroje a impulzy Dobrovského názorů, ale že je možno v něm najít přímou tradici antické vzdělanosti, tedy **antický ideál humanity**. Podle Ludvíkovského by vlastně ani nebylo Herderova vlivu na Dobrovského zapotřebí, protože školní vzdělanost mužů z generací druhé poloviny 18. a počátku 19. století umožnila přímou recepci antického ideálu zformovaného Ciceronem.¹⁶ Teze o vnitřní spřízněnosti českého obrození a klasické humanity, která byla české kultuře zprostředkována tradicí národního humanismu, byla též základem Ludvíkovského studie věnované Arne Novákovi a publikované po jeho smrti ve sborníku *Strážce tradice* (1940). V ní je již zřetelný polemický tón vzhledem k Novákovu konceptu českého obrození klasicismu, jakkoli je Novákovu badatelský počin opakovaně zmíněn s úctou a respektem. Ludvíkovský se s důsledností klasického filologa opřel ve svém výkladu o sémantiku a etymologii slov *classicus* a *humanitas*, ale také *renesance* a *obrození*. Poslední dva termíny označil za synonymní a posunul metaforicky jejich význam k tvrzení, že „kultura nemající ‚antiky‘ nemůže mít ani ‚renesance‘, a že tedy nelze mluvit o národním obrození u národa, jenž nemá staré kulturní tradice“ (LUDVÍKOVSKÝ 1940: 147). Nesouhlasil s Novákem, že český obrození klasicismus začíná teprve Jungmannem a že byl primárně iniciován a následně formován cizími vlivy. Tvrdil, v návaznosti na předchozí studii o Dobrovském, že jak po stránce jazykové, tak literární „se jeví náš osvícenský humanismus [...] jako klasicismus“ (LUDVÍKOVSKÝ 1940: 147). Jako projevy klasicistního myšlení u Dobrovského uvedl boj proti „pohlovštině“, kodifikaci jazykové normy a odpor proti Bernolákovu pokusu o spisovnou češtinu. Připomněl jazykové staromilství Jana Nejedlého, Jiřího Palkoviče a jejich následovníků v Čechách i na Slovensku, označil je za vyznavače ortodoxní klasicismu a Jungmannův boj proti této tendenci chápal jako boj proti oné ortodoxii, nikoli proti vlastnímu klasicistnímu principu.

Ludvíkovský ukázal na to, jak dějiny pojmů *classicus* a *humanitas* vedou přes Aula Gellia (jeho historický vliv na konstituci termínu klasicismus již byl zmíněn) k řecko-latinskému myšlení a cítění Ciceronovu. Došel k závěru, že „hluboká vnitřní spojitost humanismu a klasicismu byla předurčena paralelním růstem řecko-latinského ideálu humanitního a národní klasičnosti římské, prvního

16) Odkazují zde kromě Ludvíkovského monografie též na interpretační studii Jany Nechutové Dobrovského klasická humanita; Ludvíkovského slovo k tradici české kultury (in *Antika, Čechy a antická tradice*. Brno: Masarykova univerzita 2002), z níž jsem vycházela.

to evropského klasicismu, vytvořeného k řeckému obrazu. Nepřekvapí nás tedy, že novodobý klasicismus evropských národních literatur vyrůstá organicky z latinského humanismu, z jeho imanentní složky klasicistické“ (LUDVÍKOVSKÝ 1940: 148). Ludvíkovský na rozdíl od Nováka interpretoval obrozenský kult jazyka nikoli jako projev romantismu, ale jako projev klasicismu a zdůraznil pozdější nástup romantického kultu **lidového** jazyka a mýtické lidové tradice.

Stěžejní názor však Ludvíkovský přednesl v závěru své studie, když jednoznačně formuloval, že klasicismus neznamená klasičnost, že je jen cestou k ní, vírou, že „můžeme opřeni o tradici, práci a rozum, dospěti nebo aspoň se přiblížit k dokonalosti klasických vzorů“ (LUDVÍKOVSKÝ 1940: 155). Stanovením terminologické hierarchie navázal na Jungmannovo myšlení, a zároveň upozornil na nebezpečí „krátkých spojení“ při použití daných termínů.

Ludvíkovský reakcí na Novákovo pojetí českého obrozenského klasicismu odstínil vnímání termínu a jeho charakteristiky z pozic klasického filologa, přičemž se nespokojil při konstituování definice směru s povrchními znaky, jako je využití látky či motivů původně antických. Zdůrazněním klasické humanity pramenící z Ciceronova eklekticismu a akcentující ideál vnitřní svobody nepřímou označil všechny soudobé i budoucí snahy jednoduše se při hledání klasicistních markerů vztahovat k antickému **kulturnímu** dědictví na rozdíl od dědictví **myšlenkového** za plytké a nedostačující. Přesto však v budoucím zkoumání budou i z pozic klasických filologů tyto zjednodušující pohledy na počátky české literatury aplikovány a formulačně redukovány na anticko-klasicistní reminiscence.¹⁷

Závěrem: Z výzkumu vyplynulo, že se časopis *Listy filologické* vzhledem ke svému mezioborovému charakteru stal na přelomu devatenáctého a dvacátého století významnou platformou pro diskusi a terminologickou specifikaci problematiky klasičnosti a klasicismu v českém prostředí. Zpočátku byly její projevy spíše latentní, náznaky jsou zřetelné z diskuse, vedené primárně v souvislosti s překládanými antickými autory. S výraznou badatelskou osobností Arna Nováka se dostala v první polovině 20. století do popředí otázka charakteru českého obrozenského klasicismu, která na rozdíl od předchozích příspěvků k tomuto tématu z per jiných badatelů na stránkách literárních periodik (L. Čech, M. Hýsek, F. Chudoba) nebyla primárně popisného, ale analytického charakteru.

17) Tak např. M. C. Putna v knize *Řecké nebe nad námi aneb Antický košík*. Putna s odkazem na Jirátovu studii při charakteristice thámovsko-puchmajerovských počátků novodobé české literatury konstatoval, že její svéráz byl velmi rychle ztotožněn s trvalým odstupem od antičnosti a klasicismu, a že je tedy česká literatura nejneantičtější z evropských literatur. (PUTNA 2006: 8).

Patrně také proto vyvolala zájem a následně významnou polemiku klasického filologa Jaroslava Ludvíkovského, který časově posunul a významově rozšířil, prohloubil a zpřesnil Novákovo vymezení klasicismu u nás. Vzhledem k násilnému omezení myšlenkového vlivu české klasické filologie v druhé polovině 20. století však patrně nebylo možné zabránit postupné redukci porozumění termínu klasicismus na existenci antických motivů či látek v textu, případně na jeho aluzivnost vzhledem k antické kultuře. Více než ke zkoumání diskurzivní se pak její pozornost začala obracet ke studiu tzv. druhého života antiky či antického mýtu.¹⁸

Studie vznikla v rámci grantového projektu GA ČR P406/12/0347 Diskurzivita literatury 19. století v česko-slovenském kontextu.

PRAMENY

ČECH, Leander

1891 „Klasicismus a naše literatura“, *Literární listy* 12, č. 1–5, s. 4–6, 27–29, 49–50, 63–65, 83

J. G. [GEBAUER, Jan]

1874 „Památce Jungmannově!“, *Listy filologické a pedagogické* I, č. 1, s. 1–2

JUNGMANN, Josef – VODIČKA, Felix

1948 *Boj o obrození národa* (Praha: F. Kosek)

HORÁK, Jiří

1940 *Strážce tradice. Arnu Novákovi na památku* (Praha – Olomouc: F. Borový – R. Promberger)

CHUDOBA, František

1928 „Klasicismus a romantismus“, *Bratislava* 2, s. 340–361

JIRÁT, Vojtěch

1978 „O klasicismu, zvláště pak klasicismu českém“, in *Portréty a studie* (Praha: Odeon), s. 11–23

KRÁL, Josef

1881 „Písně Anakreontické“, *Listy filologické* 8, s. 141–144

1890 *Řecká rhytmika* (Praha: Jednota čes. filologů)

18) Viz např. Jana Nechutová (ed.): *Druhý život antického mýtu*. Brno, CDK 2004; podtitul zmíněné Putnovy knihy *Řecké nebe nad námi aneb Antický košík* zní: Studie k druhému životu antiky v evropské kultuře.

LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav

1940 „Český klasicismus obrozenský a tradice národního humanismu“, in Horák, J. (ed.): *Strážce tradice*, s. 146–155

NIEDERLE, Jindřich

1874 „Homerovy Odysseie zpěv VI. v překladě metrickém s úvahou o způsobě překládání Homera“, *Listy filologické* 1, s. 18–30

NOVÁK, Arne

1906 „Výměr romantismu u Jungmanna“, *Listy filologické* 33, s. 44–47

1910 „Jungmannův článek o klassičnosti v literatuře“, *Listy filologické* 37, s. 110–123

1933 *Literatura českého klasicismu obrozenského* (Praha: Státní nakladatelství)

1946 *Stručné dějiny literatury české* (Olomouc: R. Promberger)

LITERATURA

BAHNÍK, Václav

1974 *Slovník antické kultury* (Praha: Svoboda)

BOILEAU, Nicolas

1990 *Básnické umenie* (Bratislava: Tatran)

DEWALD, J. a kol.

2003 *Europe 1450 to 1789. Encyclopedia of the Early Modern World* (New York: Charles Scribner's Sons)

GELLIUS, Aulus

1987 *Atické noci* (Bratislava: Tatran)

HÝSEK, Miloslav

1925 „Antika a česká literatura“, in O. Schrutz – M. Hýsek – O. Sommer (eds.): *Co nás poji s antikou? I*; s. 33–56 (Praha: Tiskem B. Stýbla)

1914 „Jungmannova škola kritická“, *Listy filologické* 41, 230–270, 350–372, 442–450

JANÁČEK, Pavel

2000 „Literatura malého národa: K pojetí vertikální diferenciaci v Jungmannově projektu“, *Česká literatura* 48, č. 6, s. 581–591

1940 *Lyrika českého obrození (1750–1850)* (Praha: Českomoravský kompas)

KREJČÍ, Karel

1975 *Česká literatura a kulturní proudy evropské* (Praha)

2014 *Literatury a žánry v evropské dimenzi. Nejen česká literatura v zorném poli komparatistiky* (Praha: Slovanský ústav AV ČR)

KYSUČAN, Lubor

2011 *Antické tradice v barokní latinské literatuře českých zemí* (Olomouc: Univerzita Palackého)

LISOVÝ, Igor (ed.)

2004 *Z dějin vědy o antickém starověku. 1, Antická civilizace v obraze vědeckého a uměleckého zpracování* (Praha: Arista)

MACURA, Vladimír

1995 *Znamení zrodu: české národní obrození jako kulturní typ* (Jinočany: H& H)

MARKIEWICZ, Henryk

2007 „O literárních kánonech“, *Aluze 3*, dostupné z: http://www.aluze.cz/2007_03/07_studie_markiewicz.php

MICHALOVÁ, Rea

2007 *Klasicismus v moderním umění* (Praha: Michal's Collection)

NECHUTOVÁ, Jana

2002–2003 „Antika a čeští klasičtí filologové v kritickém díle Arna Nováka“; in *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity studia minora facultatis philosophicae universitatis brunensis* V 5 – 6, 2002–2003, s. 91–95

Ottův Slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Sv. 14, Kartel-Kraj

1899 fotoreprint pův. vyd. (Praha: Paseka)

Ottův Slovník naučný nové doby: dodatky k velikému Ottovu Slovníku naučnému. Díl 3(1), Isl-Konkurence.

1934 (Praha: Nakladatelství J. Otto, společnost s r.o.)

OPELÍK, JIŘÍ, a kol.

1993 *Lexikon české literatury*, 2/II, heslo „Listy filologické“ K–L, s. 1190–1195 (Praha: Academia)

PALACKÝ, František – ŠAFAŘÍK, Pavel Josef

Počátkové českého básnictví obzvláště prozódie 1961 (Bratislava: SAV)

PETROVIČOVÁ, Katarina

2008 *Docere et delectare* (Brno: Host)

PROKOP, Dušan

1973 „K problému klasičnosti v umění“, in *Acta universitatis carolinae, philosophica et historica I, Studia aethetica* II, s. 19–34 (Praha: Univerzita Karlova)

PUTNA, Martin C.

2006 *Řecké nebe nad námi, aneb Antický košík: studie k druhému životu antiky v evropské kultuře* (Praha: Academia)

SVOBODA, Karel

1957 *Antika a česká vzdělanost. Od obrození do první války světové* (Praha: Nakladatelství Československé akademie věd)

SVOBODA, Ludvík

1973 *Encyklopedie antiky* (Praha: Academia)

TUREČEK, Dalibor a kol.

2012 *České literární romantično. Synopticko-pulsační model kulturního jevu* (Brno: Host)

VARCL, Ladislav

1978 *Antika a česká kultura* (Praha: Academia)

VLČEK, Jaroslav

1902 *Literatura česká devatenáctého století I.* (Praha: Laichterův výbor nejlepších spisů poučných sv. 19)

ZUMR, Josef

2006 „Úloha antiky v Národním obrození“ *Listy filologické* CXXIX, 2006, 1–2, s. 177–188

Mgr. Jana Vraiová, Ph.D., jana.vraiova@upol.cz, Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci / Department of Czech Studies, Faculty of Arts, Palacký University Olomouc, Czech Republic